

PRIOPĆENJA

ODGOJ I RAST SAVJESTI

Dr. Anton BENVIN

Predavanja na ovom Tečaju iznijela su na vidjelo mnoge elemente, dimenzije i vrednote koje, po prirodi stvari, stoje u svezi sa savješću. Možda se, slušajući ih onakva kakva su bila, osjetila i još osjeća potreba jednoga teološko-antropološkog izlaganja u užem smislu, koje bi krajnje utemeljilo sve što je o fenomenu savjesti teološki rečeno ili može biti rečeno. Tom bi izlaganju zadatak bio da pokupi u jedno sva »membra disiecta« teologije savjesti, pokušavajući im dati sintetički prikaz i obradbu. To bi nam ovoga časa pomoglo da jedinstvenije mislimo što se to zapravo *odgaja i što raste* kad velimo »odgoj i rast savjesti«. Vjerujem da nam je, na primjer, (jučerašnje) biblijsko-teološko predavanje pomoglo neke opće poznate i rado ponavljane tvrdnje povezati u jedno teološko spoznanje na temu savjest. Spomenimo riječ »srce« koja u Bibliji, napose starozavjetnoj, stoji uglavniom mjesto pojma »savjest«: »Bog je veći od našega srca« — tj. veći je od naše savjesti (1 Iv 3,20). Ali dokle i to ide, nije posve jasno¹.

Govor o *odgoju* savjesti nužno je višestran, pogotovo u novije vrijeme, u jeku tolikih znanosti koje proučavaju proces rasta i formiranja ličnosti. Može se o odgoju govoriti etičko-filozofski, sociološki, psihološki, pedagoški, andragoški i slično. Možda se ovdje nešto takvo i očekuje. Ali naše bi priopćenje željelo radije osvijetliti drugi jedan vidik, onaj *teološki*, po kojemu se na krajnjem obrisu obzorja rasta savjesti nazrijeva i Bog. Što to znači, kad velimo da u čovjeku savjest raste od djeteta do zrele osobe, do osvjedočena vjernika, do kršćanina »po mjeri punine Kristove« (usp. Ef 4,13)?

Pitanje odgoja i praćenje rasta savjesti, ako spada u teologiju, spada u teologiju djelovanja, u »praktičnu teologiju«. Pitanje je, po tome, rekli bismo, »pastoralne« naravi pa je nekako red da ga sad, na kraju Tečaja, malo dozovemo u svijest, to više što se u radu nekih skupina taj odgoj stalno provlačio kao živo akutan problem naše crkvene pastve.

Gledište nam se stoga u ovom priopćenju suzuje na vidni kut koji savjest u čovjeku sagledava kako raste u *smjeru Boga*, Boga u smjeru

1) Vidi gore među predavanjima: B. DUDA, *Savjest u Bibliji*.

2) O tome osobito Lukino evanđelje: Lk 2,40. 51—52.

kojega je rastao i odgajao se i Isus kao čovjek². Primjena stečenih spoznaja nastojat će da bude pastoralna, u skladu s općim nadahnućem teološko-pastoralnog tjedna, kao što je ovaj naš, vodeći o savjesti prvenstveno računa u koliko je to sposobnost opredjeljivanja, zauzimanja životnih stavova (*synteresis*).

Misli ćemo istaknuti u tri stupnja:

1. pretpostavke
2. postavke
3. izvodi i primjena.

1. Pretpostavke

a) Savjest je, kad se čovjek rodi, kao klica: određena za rast, za osobno oblikovanje, za uzgoj i odgoj. Zadana kao žarišna sila u djetetu, ona se poput zrna razvija i zori, postajući u zrelu čovjeku »jezgra i srž« cjelovitosti, jedinstva i osvješćenja ličnosti. Savjest teži za uspostavljanjem životne sinteze spoznanja i ljubavi. Time cijelom čovjeku jamči dosizanje osobnog sklada, punine i neotuđive veličine. Prema tome, svaki autentičan odgoj i rast čovjeka mora u svoj program integrirati odgoj njegove savjesti, inače prijeti promašaj. Nema od čovjeka č o v j e k a bez odgoja savjesti.

b) To je još jasnije ako čovjeka uzmemo kao vjernika pred Bogom. Savjest je, u odnosu na Boga, »svetište« bića gdje se događa susretanje čovjeka kao osobe s Bogom kao osobom. Tu, na području savjesti, Bog se najosobnije, najljudskije, najintimnije čovjeku otkriva, objavljuje i priopćava (u dubini intimnosti, jer je »interior intimo meo«). Tajna svetosti ili usavršenja osobe (po evanđelju, ostvarenje onoga 'Budite savršeni kao što je savršen Bog!' — Mt 5,48) tajna je zapravo odgoja savjesti. Tu se čovjek Bogu približava ili ne približava, tu mu dopušta govoriti ili ne, tu ga sluša i prihvaća, tu priznaje i voli ili ne — »u duhu i istini« savjesti (usp. Ps 27/26,8—9.11.14; Otk 3,19—20).

c) To isto vrijedi i za rast čovjeka u Crkvi. Crkva je, naime, određena svrhom da pomogne, da pomogne i doprinese zadnjem dobru, konačnom ostvarenju čovjeka u Božjem svijetu; Crkvi je svrha »odgojna«. Prema tome, da bi svoje vjernike odgajala i vodila ispravno, ne može pastva te Crkve zaobilaziti veličinu razvoja osobne savjesti vjernika. Odgoj savjesti, ili primjereno praćenje rasta savjesti — duša je pastora Crkve.

Kako se to izvršava? Što je u tom formiranju glavno, što mu je osnovna pokretna i oblikovna snaga (*elementum formale*)? (O drugim implikacijama odgoja i rasta savjesti ne bismo ovdje govorili: kako? čime? u kakvu stupnjevanju? . . .).

2. Postavke

Za oblikovanje prave savjesti u čovjeku, a u kontekstu Crkve koja nas tu u prvom redu zanima, glavni je djelatnik *Duh Sveti*. On je Duh oživljavatelj, oblikovatelj i ispunitelj savjesti³.

Kako to pojmiti? Što to znači? (Eto nam *status quaestionis!*)

a) Iz Biblije saznajemo da je čovjek »živa duša« od časa kad mu je Bog udahnuo »dah života« (*Post 2,7*). Time je postao i biće »na sliku i priliku Božju« (*Post 1,27*). Duboka sličnost čovjeka s Bogom, taj »Božji« elemenat u čovjeku zadire sigurno i uspostavlja jezgru čovječstva. Ta je jezgra po tome »duhovna«, jer je Bog — »duh« (usp. *Iv. 4,24*).

No, već znamo da je ta »jezgra« zapravo savjest (kako su s više vidika pokazala predavanja na Tjednu) pa moramo ustvrditi: ako je to ono što je u čovjeku najotmjerenije i najduhovnije, »svetište« njegova bića; nije li to — kao takvo — zapravo realni odraz, realna participacija Božje biti, neki odsjaj Božjih neistraživih dubina? (usp. *Rim 11,33; 1 Kor 2,10*)? Nije li taj naš »grande profundum« — kako su neki zvali savjest — zapravo stvarni odražaj Božjega »profunduma«? Naša savjest — odraz i slika Božje savjesti?

Smijemo li to kazati?

b) Čini se da smijemo. Kad naime Pavao tvrdi da »Duh« proniče »dubine Božje« (*1 Kor 2,10*), one njegove dubine koje su »veće od našega srca« (usp. *1 Iv 3,20*), onako kao što »duh čovjekov« proniče čovjeka (*1 Kor 2,11*), to nam svjetuje misliti da je taj »Duh«, koji proniče Božje dubine, zapravo Božje »srce« — Božja »savjest«. Tekst Apostolov ukazuje naime na to da je čovjekov »duh« čovjekova »savjest« jer se pita: tko zna što je u čovjeku osim »duha čovjekova« u njemu? (*1 Kor 2,12*) Tko to zna osim savjesti njegove u njemu? Tako i u Bogu...

c) Ako to stoji, onda za našu Crkvu i njeno pastoralno usmjerenje vrijedi ovo: kad po Kristu daje vjernicima svoga Duha (kao bitni elemenat svoga života, kao dar spasenja), Bog im daje i konstitutivni elemenat svoje svijesti i, smijemo li tako reći, *savjesti*. Bog time uspostavlja svijest i savjest Crkve na novoj kvalitetnoj osnovi; time uspostavlja i svijest i savjest svake vjerne osobe kao neotuđiva subjekta Crkve, prema Apostolovoj: »mi nismo primili duha koji je od svijeta, nego Duha koji je od Boga, da znamo (tj. da budemo svjesni) čime nas je obdario Bog... Naravni čovjek ne prima što je od Duha Božjega: ludost mu je to i ne može spoznati, jer po *Duhu* (tj. po savjesti Božjoj!) valja presuđivati... A mi imamo pamet (*noon* — um, svijest) Kristovu« (*1 Kor*

3) U duhovskoj sekvenciji »*Veni Sancte Spiritus*« rimska je liturgija molila:

O lux beatissima,
reple cordis intima
tuorum fidelium.

Ako se prijevod M. Pavelića malo retušira, imamo:

Sjaju svjetla blaženog,
sjaj u srcu puka svog,
napuni nam savjest svu.

Srodnu je misao sadržavao negdašnji stih (versus) za Aleluja na Duhove: »*Veni, Sancte Spiritus, reple tuorum corda fidelium...*« (Dodi, Duše Sveti, napuni srca svojih vjernih...).

2,12—16 u nastavku gornjih tvrdnji). Čujmo i Ivana: »Po ovome znamo (tj. svjesni smo, imamo tu svijest) da on ostaje u nama: po *Duhu* kojega nam je dao« (1 Iv 3,24).

Taj Duh, dakle, Duh Sveti koji je »kao ljubav« razliven u srcima našim pošto nam je po Kristu dan (usp. *Rim* 5,5), u Crkvi, zapravo u srcu svakoga pojedinog od njenih živućih udova, djeluje i kao svijest i kao savjest⁴. Ili, iskazano drugačije: ne može se savjest vjernika-kršćana zamisliti samo kao savjest ljudska kao puka savjest čovječja, nego kao savjest čovjeka-u-Duhu, savjest *duhovna čovjeka*, Duhom-Božjim-obuzeta čovjeka.

Tako, kad želi reći koliko cijeni i voli svoj narod izraelski, pa se u to ime poziva na savjest, apostol Pavao prije same tvrdnje: »Silna mi je i neprekidna bol u srcu: da, htio bih ja sâm proklet biti, odvojen od Krista, za braću svoju, sunarodnjake svoje po tijelu; oni su Izraelci, njihovo je posinstvo i slava i savezi i zakonodavstvo i bogoštovlje i obećanja, njihovi su i oci, od njih je po tijelu i Krist, koji je iznad svega, Bog, blagoslovljen u vjekove. Amen« — prije te svečane tvrdnje stavlja ovu rečenicu: »Istinu govorim u Kristu, ne lažem: susvjedok mi je moja *savjest-u-Duhu-Svete*« (*Rim* 9,1 i 2—5). Vjernikova savjest u Crkvi je dakle savjest čovječja proniknuta Duhom, kao sviješću i savješću Božjom.

3. Izvodi i primjena

Iz rečenoga mogu se izvesti razni zaključci. Istaknimo neke:

a) *antropološki*, savjest je »jezgra« čovjeka kao nastajuće ličnosti, i u pogledu individualne ličnosti i u pogledu društvenog bića. To znači:

1) Odgoj savjesti je proces koji — gledamo li pojedinačno — nije dovršen dokle god čovjek ne postane »potpun«, tj. dovršen i savršen. I Isus se kao čovjek morao sve do izdahnuća u smrti propinjati iz odluke u odluku savjesti (npr. u Getsemaniju: »Neka bude ne moja, nego tvoja volja!« — *Lk* 22,42 par; ili dok je bio na križu, na izazov: »Neka siđe s križa pa ćemo povjerovati u njega!...«, radije je ostao visjeti i umirati — u pitanju je bila savjest: usp. *Mt* 27,40—50 par). U tom kontekstu može se pitati: tko od nas smije, prije svoga dovršenja, reći da mu je savjest potpuna, da mu je ljubav prava, da je kao čovjek doista *čovjek*?... Koji svetac može u to biti umišljen?

2) Savjest je, na društvenoj razini, ono područje ljudske stvarnosti koje može u današnjem svijetu biti sastajalište ljudi, područje dijaloga, sporazumijevanja i suradnje različitih ljudi⁵, i kršćana i nekršćana. Savjest je ono stalno i čvrsto, a već zadano, mjesto gdje mogu ljudi zauzi-

4) U tom smislu uči Drugi vatikanski sabor: »(Gospodin Isus) u sve je (učenike svoje) poslao Duha Svetoga da ih (Duh) iznutra potiče da Boga ljube svim srcem, svom dušom, svom pametom i svom snagom svojom, i da se ljube međusobno kako je Krist ljubio njih« (LG 40,1).

5) Tako J. RATZINGER, Komentar Pastoralnoj konstituciji Drugoga vatikanskog sabora »*Gaudium et spes*«: *Lexikon für Theologie und Kirche. Das zweite vatikanische Konzil*, III, 330.

mati neke zajedničke stavove. A to nije bez aktualnosti za opće stanje vjernika u društvu ove zemlje, gdje se u suživljenju susreću ljudi raznih narodnosti i vjeroispovijesti (židovi, muslimani, kršćani: pravoslavni, evangelići, katolici. . .). Na primjer: bi li se, u ime prava ljudske savjesti, isplatilo izrijekom u ovom društvu i državi javno i zajednički zahtijevati, ako ustreba, i opet i opet apelirati, da se poštuje savjest vjerujućih, napose onih koji vjeruju u Boga, jednoga i živoga? Možda bi taj apel savjesti mogao oko iste općeljudske vrednote okupiti većinu građana jedne zemlje, kao što je ova. Trebalo bi o tome misliti.

b) *teološki*, dok je god živ u svijetu («ovoga vijeka»), čovjek-vjernik koji se jednom otvorio Božjemu Duhu mora, i kao pojedinac i kao član zajednice vjernih (Crkve), u vlastitoj savjesti *rasti*: jer je nestatična i nedovršena, a teži za dovršenjem i savršenošću, savjest se ostvaruje time što se u stalno novim trenucima (*kairos*-ima) opredjeljuje za Božje, time što se postojano nanovo rađa za ljubav i dobro, tj. za Boga — u slobodi. To je, istina, drugačije u ovim a drugačije u onim »znacima vremena«. Razne situacije utječu na taj proces rasta različito; ovako kad su prilike života mirne, a onako kad su napete, grčevite, prijelomne, kakve su više puta ove naše, tako obilate krizama, sukobima, grižnjama savjesti. No, rast i rađanje za novo moguće je u svim okolnostima. Nikad prilike nisu vjerniku beznadne: u sili Duha moguće je izvesti i »nemoguće«. Ta se snaga (Duha) usavršuje u nemoći (usp. 2 Kor 12,9). Isus vjernima jamči da će ih njegov Duh uvoditi u svu »istinu«, tj. u svu stvarnost kojoj idemo u susret (Iv 16,13).

c) *ekleziološki-pastoralno*, prisutne slušatelje zanima sigurno: koji doprinos mogu oni dati tom oblikovanju savjesti Crkve; doprinos od kojega ih nitko ne može ispričati jer ih nitko kao neponovljive osobe ne može stvarno nadomjestiti?

Ako je Duh Sveti konstitutivni elemenat svijesti i savjesti vjernika koji su se Kristu predali vjerom (veli evanđelje: »ako se tko ne rodi iz vode i Duha, ne može ući u kraljevstvo Božje. . . što je od Duha rođeno — d u h je« — Iv 3,5—6,8, što znači: on je »savjest«), važno je gajiti osjećaj i pažnju, buditi u čovjeku moć oslušivanja Duha, odgajati čovjeka da bude slušatelj Duha. Po Isusovoj riječi, Duh ima u Crkvi zadatak da je »podsjeća na ono što joj On (Isus) želi reći« (Iv 14,26). Duh dakle ima — riječ. U časovima nevolja, nejasnoća, napasti neće učenici govoriti sami, »nego će Duh Oca njihova govoriti u njima« (Mt 10,20); »Duh se za njih (u njima) zauzima neizrecivim uzdasima« (usp. Rim 8,26—27), i Bog, koji može sve, razumije riječ svoga Duha, zna koja je želja tog Duha, želja te svijesti i savjesti, osobne i zajedničke, u konkretnoj situaciji.

Može se zaključiti da je jedan od temeljnih ciljeva naše pastve, vjerojatno njen najdinamičniji cilj, odgajati savjest, dati svoj nenadoknativ doprinos da u ljudima, i pojedincima i zajednici, raste ta svijest i savjest sve do zrelosti.

Treba nam za to pozornosti, sposobnosti za oslušivanje Duha, sluha za nj. Treba nam pomoći da se nastavlja i u naše dane misterij: »Effatha! Otvori se! (Mk 7,34). Da bude i u nas ušiju koje mogu »čuti što Duh govori crkvama«! (usp. Otk 2,7.11.17.19; 3,6.13.22; Mt 11,15; 13,9.40).

Je li to utopija ili realnost? sanjarstvo ili življena vjera?

Danas je očito u toj sposobnosti nešto insuficijentno: u svijesti i savjesti Crkve u nas nešto nije u redu (nazadovanje interesa i smisla; manjak oduševljenja; odstupanja, izdaje...); nešto se u srcu ugasilo i još gasne; što su srednjovjekovni učitelji zvali »iskrom duše« (*scintilla animae*), misleći na svijetleći vršak duše u savjesti, to je postalo kao stijenj koji tinja, ako gdje uopće tinja (usp. Mt 12,20). Stoga bi pastoralno djelovanje u nas, a teologija djelovanja još i prije toga, morali biti svjesni da je tako, pa se u savjesti pitati: što misliti? što poduzeti? kako naći ustuka baš tom problemu našega vremena? Kad nestane struje u gradu, ili kad se razina vode u akumulacionim jezerima kritično spusti, poduzmu se emergentne mjere, mobiliziraju se moćne snage koje će stati na raspolaganje za spasavanje dobara i života. A ovi »znaci vremena« — što nalažu savjesti Crkve? Kakvu svijest i savjest mora danas imati Crkva u svakoj osobi, koja koliko toliko osvjedočeno pristaje uz evanđelje?

Ako je u proteklim vremenima, suglasno s ondašnjim poretom u svijetu — kako neki misle — formirajući čimbenik savjesti bilo društvo (»kršćansko«), a u njemu pretežno tzv. »etika uzora«, što poraditi da u novome poretu odgoj savjesti bude odgoj za slušanje i uvažavanje Duha, kad je ovladalo načelo racionalnosti i uspješnosti među ljudima, načelo obrazloženja i provjere? Nekoć je važno: 'Nil volitum nisi praecognitum' ,danas — čini se — vrijedi: 'Nil volitum nisi praexperimentatum et praegustatum'.

Kako udovoljiti zahtjevima odgoja savjesti u tim uvjetima? To je nekako »mučna zadaća što je u ove dane Bog zadade sinovima ljudskim« (usp. Prop. 3,10).